

AN FLIÚ MÓR

1918-19

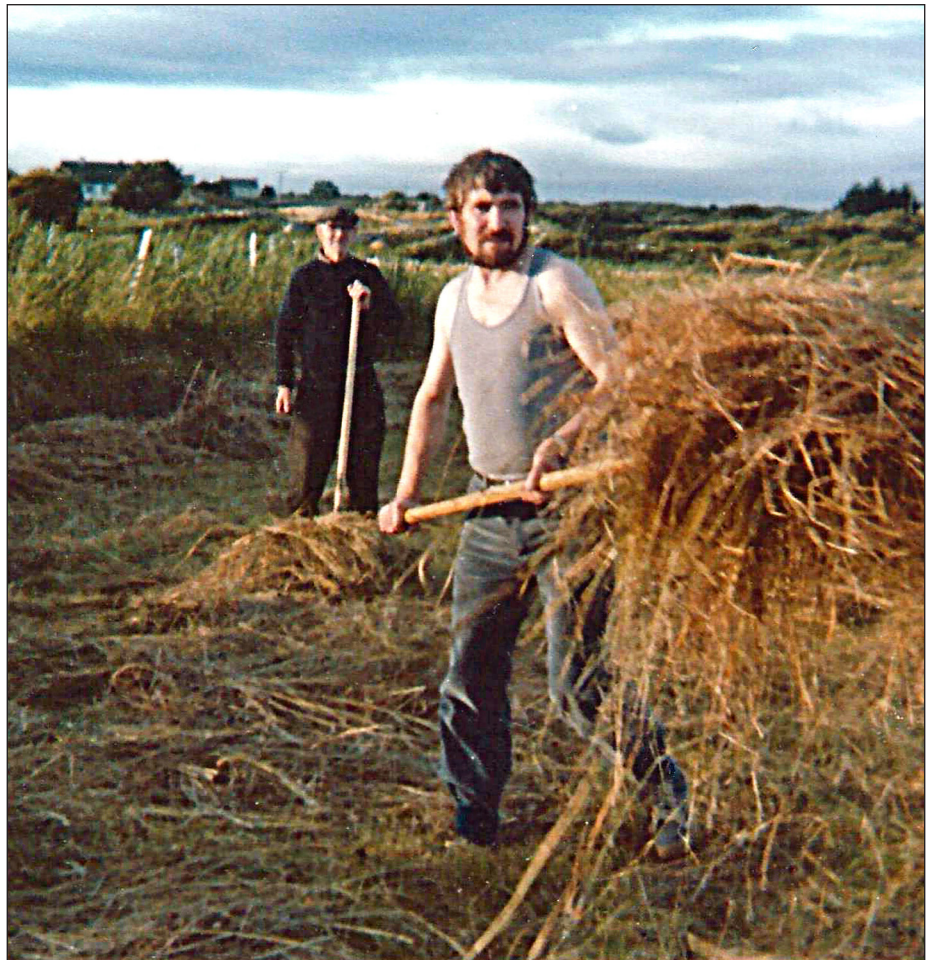
Pádraic Tom Bán Breathnach

Bhí an ghráin shíolta dhearg shíoraí ag na seandaoine ar an ngaoth anoir. Deiridís nár tháinig tada maith ariamh aiste ach aicíd agus chuile shórt dá dhonacht. Amach sa Márta ba mhó a shéideadh an ghaoth chéanna, láidir fuar feannta dhá réir. Chloisinn iad a rá, “is as an deabhal d’áit sin thoir a tháinig an fliú an chéad lá ariamh”, cothrom an ama seo anois, céad bliain ó shin le linn an Chéad Chogaidh Mhór. Siúrálte go maith féin a bhí siad, agus chuala mé na céadta uair, gur tháinig an aicíd as na trínsí sa bhFhrainc, na coirp a bhí ag lobhadh a ceapadh. Tugtar an fliú Spáinneach air freisin ach go háitiúil níor chuala mise mórán tagairt dó sin ag fás aníos.

San aimsir a chaitheadh, bhí teoiric ann go bhfaigheann an corp réidh le aon cheo dona sa bhfuil an mhí sin, cosúil le séalán más maith leat. Mar shoiléiriú air sin, bhriseadh an craiceann amach le neascóidí, balscóidí, galar craicinn, gága, oighreachaí, grís, slaghdán smaoiseach, craiceann do lámha tirim rosach, cochaillí agus tuilleadh. Lán chinnte a bhí siad go dtiocfadh athrú suntasach ar an gcorp, colann crua ar cheann acu. Mar phurgóid d’ólfadís dalladh *Andrews Liver Salts*. Sheasfadh sé duit ar feadh na bliana a dúradh.

Thosaítí ag cur na bhfataí i lár na míosa sa gcúinne ba foscúla sa ngarraí mar go mbainfeadh an stolladh gaoithe anoir barr na sróna díot. Lastaí tine le coinneáil te agus freisin an-áisiúil leis an píopa a dheargadh. Phréachfaí na Danes a deireadh Tom Bán. Théis an tsaoil ní raibh sé ach tríocha nó ceathracha bliain ó bhriseadh amach an fiabhrais. Tháinig mise ar an saol sna 1940í, mise dhá rá leat go raibh sé úr agus go láidir sa sícé fós. Dheintí cur síos níos mó ar an anachain seo ná ar an nGorta agus go deimhin ní mórán é sin.

’Sé m’iarchuimhne mo mhéarachai a bheith gan aon mhothú agus fuar nimhe iontu. Ar an mbealach aníos ón gcladach le boirdín feamainne le asal agus cléibh, amanntaí suas go barr na ngarrantaí i mbarr an bhaile, cosán achrannach caol sleamhain, mo leathlámh sáite isteach sa



Súil ghéar Tom Bháin ag cineáil amhairc ar a mhac Pádraic ag plé le féar i mí Lúnasa i ndeireadh na 1960í sa ngarraí a dtugtar an Dúmhach air atá ag síneadh leis an bhfarraige ag ceann bóithrín cladaigh na Cathrach. Garraí mór a mbíodh dhá choca féir ann tráth den tsaoil ach 80% dó faoi ghiolcach anois.

Tabhair faoi deara chomh scáinte is a bhí na tithe ag an am – ocht dteach déag ar bhaile na Cathrach le bheith barainneach faoi; tá beagnach trí scóir teach ann anois. Is iad na trí theach atá sa gcúlra ná Tigh Sheáin Uí Shruitháin, Tigh Mháille agus an teach dhá stór Tigh Mháirtín Jude Ó Curraoin nach maireann.



Seánín Tom Bán, a mháthair (agus máthair Phádraic) Kate Tom Bán agus an lánúin nua phósta Pádraic Tom Bán agus a bhean Máire agus gan iad ach cúpla lá pósta i nDeireadh Fómhair 1969. Tógadh an pictiúr in aice na tine sa seomra suí tigh Tom Bán.

bhfeamainn, an lámh eile ag coinneáil an bhoird cothrom ar dhroim an asail mar seans ar bith a gheobhadh an t-asail bheadh sé ar a mhine géara ag iarraidh an t-ualach a chur dá chothrom agus é a chaitheamh dó. Bhíodh an fheamainn breá te, déanta suas ina cocaí ar an duirling píosa roimhe sin, í leathlofa.

Héibí cén scéal é, i 1918 bhí mo Dheaide, Tom Bán, ina stócach 15 bliana d'aois agus ba mhaith an cuimhne a bhí aige ar sheanghasúr trí bliana níos sine ná é a bhásaigh leis an bhfiú.

"D'iompáigh an corp dubh," a deir Tom.

Chonaic sé ceathrar fear ag iompar an choirp soir an seanbhóithrín thart ar chéad slat go dtí an áit a dtugtaí an geata air mar a raibh carr capaill, nó carr asail, ag fanacht leo. Chroch siad an corp agus leag siad ar urlár an chairr é. B'shin an méid a bhí ag an tsochraide, na comharsainí criothnaithe le faitíos, ag fanacht glan ar an teach mar go raibh sé tógálach. D'fhan an íomhá agus an t-amharc coscrach tubaisteach ina chloigeann go dtí an lá ar bhásaigh sé. I nglór íseal a d'insíodh sé an scéal sin dúinn inár ngasúir, le hómós do na mairbh is dóigh.

De réir an tseanchais ní dheachaigh an fliú siar thar Dhroichead Chromghlinne an chéad bhliain. Sna trí theach ar an tSráid Fhada ar an gCathair, san áit a rugadh is a tógadh mise, bhí teach eile ina raibh beirt dheartháir ina gcónaí ann, le leisce na bréige níl mé róchinnte an raibh siad fós ina mbeatha i 1918, bhí daonra de thart ar scór ann ach chomh fada agus is eol dom níor scuab an fliú leis ach aon duine amháin. Aon bhean a buaileadh síos leis agus í ag iompar páiste agus tá sé ráite nár mhair sí. Saolaíodh na trí pháiste dheireanacha ar an tSráid Fhada ceathair nó cúig bliana roimhe sin. Aisteach go leor 'sé an t-ainm baiste céanna a bhí ar an triúr acu.

I gcásannaí áithrid, chuala mé na seandaoine a rá gur scriosadh an teaghlach fré chéile. Is dóigh go raibh cineálachaí áithrid den aicíd a bhí níos marfaí agus níos nimhní ná a chéile. An bharúil a bhí ann ag an am ná gur cheapadh gur

mharódh an fliú formhór na ndaoine a tholg é, ceapadh a shloig an pobal, an mac seo ina measc. 'Sé firinne an scéil áfach ná gur mhair a mbunáite ina dhiaidh. Baineadh an chiall chontráilte as *Fake News* na linne sin seans!

'Sé an meastachán gairmiúil faoi láthair ná gur bhásaigh idir 20,000 agus 23,500 duine sa tír seo de bharr an fliú, d'fhéadfadh na figiúirí sin a bheith níos mó, níl iontu ach buille faoi thuairim. Scuab sé leis idir 50 milliún agus 100 milliún ar fud na cruinne cosamar 5% den daonra ag an am. Ceaptar gur leath bhilliún ar fad a rinne teangbháil leis ach, mar a deir mé cheana, d'fhéadfadh na figiúirí sin a bheith riar maith as cor, i bhfad níos mó más tada é.

Anois ní ag ceasacht orthu siúd atá mé, ná tada dá shórt, daoine atá ar a mine géara ag treabhadh leo go dian dícheallach dúrachtach, mo mhac

féin ina measc, atá ag plé le géineolaíocht i Meiriceá le scór blianta ar thograí eile ar fad, dream ar nós saineolaithe leighis, staitisteoirí, eolaithe agus scríbhneoirí ag tráláireacht i mbun staidéir ar chuntais oifigiúla atá gann, sách scaipthe agus scáinte ach ag an am céanna ag gríosadh feasachta eolais agus suim an phobail sa bhfiú. Ag deireadh an lae, bhí a ndóthain ar aire na n-údaráis seachas a bheith ag breacadh síos nótaí ar chuile chás agus imní faoi fhíricí beachta. Ina dhiaidh sin agus uileag go dtí an lá atá inniu ann, céad bliain ina dhiaidh, tá roinnt mhaith neamhchinnteachta maidir le cár thosaigh sé go baileach, ach tá an Fhrainc go láidir sa gcomhaireamh fós. Ach an oiread le go leor eachtraí eile sa tír seo, buaileadh cois air agus mise ag fás aníos. Sea go deimhin, saol faoi cheilt ach arís ar ais ní tada nua é sin.

Drochfhliú nó slaghdán sa tseanaimsir, bhí an t-uafás dó sin thart, ón síorthaiseacht, easpa feistis agus éadaí báistí. De shíor ag tabhairt dúshlán na síne. Choinnítí taoscán den stuif crua i dtaisce sa mbuidéal le haghaidh cúrsaí leighis. Bhí creidiúint mhór ag na seandaoine gur deoch leighis thar chionn a bhí ann. Ní raibh fáil air i chuile theach ná ní thugtaí do na gasúir é. Deirtí ansin an leaba a thabhairt ort féin agus dalladh allais a chur. Dhíbreodh sé sin an fliú amach as do chuid creatlachai. Fealsúnacht, leagan amach agus tuairimí difriúla a bhíodh ag mo Mhama, Kate, le fáil réidh leis ag léiriú a cuid neamhspleáchais freisin ná raibh aon ghean aice ar ól. Carraigín bruite i mbainne a chuir sí a muinín as, oibrithe amach go maith aice, chreid sise go raibh sé go maith ag fliú nó droch shlaghdán agus go leor éagoiní eile cosúil le plúchadh, cliabhrach tinn, cliabhrach píoblach, cársán agus casacht. Aon strainséara aineolach a bhuaileadh isteach ar cuairt agus a thabharfadh caidéis dó *carrageen moss*, sin é a deireadh sí. Feicim as seo í ina suí ag an mbord ar a compoird le siosúr. Craobh ar bith ná raibh tuartha ná gealaithe thabharfadh sí scor maith den siosúr dó. Obair mhall leadránach, is mór is fiú go raibh foighid le spealadh aice. Beannacht dílis Dé le hanamacha na marbh ar fad. ■